

**GÜNCEL DİNİ MESELELER İSTİŞARE
TOPLANTISI - IV**

GÜNÜMÜZDE HELÂL GIDA

**(26-28 KASIM 2011)
AFYONKARAHİSAR**

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı

AFYONKARAHİSAR 2011

İSTİHALE

Prof. Dr. Orhan ÇEKER²¹⁷

Özet

İstihale olayı, haramı ve necis olanı helal ve temiz kılar. Ancak her istihale bu sonucu vermez. Bu sonucu veren istihale çoğunlukla kimyasal olmakla birlikte buharlaşma gibi bazı fiziksel dönüşümlerdir. Her kimyasal dönüşüm maksud istihale olmayabilir. Haramı ve necisi helal ve temiz kılan istihale, molekülü elementlere/atomlara veya kimyasal köklere ayırma işlemidir. Bu işlem neticesinde açığa çıkan elementler ve kökler maksud istihaleye uğramış olup aslı necis ise bunlar temiz hale gelir. Bu dönüşümün yeterli (istihale) olması için meydana gelen yeni ürünün vasıf itibarıyla da hammaddeden farklı olması şarttır. Vasıf itibarıyla farklı olmadıkça oluşan kimyasal dönüşüm maksud istihale olmaz.

Fiziksel bir olay olan buharlaşma da kanaatımızca helal ve temiz kılıcı istihaledir.

Toprak kendisine düşen organik maddeleri, inorganik maddeye çevirdiği için istihale gerçekleşir. İnorganik maddelere çevirme işleminden sonraki mineralizasyon işlemlerinden sonra oluşan maddeler de dolayısıyla temiz olur. Buradan bitkilere geçen parçacıklar helal ve temizdir. Bakara suresi 267. ayetin işaretine göre topraktan çıkan her şey temizdir. İnsanlar ve diğer canlılar, çeşitli işlemlerle sonradan necis hale getirirler. Mesela üzüm topraktan çıktığı şekliyle temizdir. İnsanlar onu şaraba çevirmekle necis yaparlar.

Fıkıh kaynaklarımızdaki helal kılıcı istihale örneklerinin, laboratuvar incelemeleri sonucunda zamanımız verilerine aynen uyduğunu görmüş bulunmaktayız.

Şunu belirtelim ki domuzun her şeyi necis olduğundan hammadde olarak kullanılamaz. Domuz üretelim de onun ürünlerini istihaleye uğratıp gıda konusunda kullanalım, şeklinde bir düşünceye sahip olunmamalıdır. Domuz bu ümmetin imtihanıdır.

Anahtar kelimeler: İstihale, kimyasal dönüşüm, fiziksel dönüşüm

²¹⁷ Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı. oceker@hotmail.com

İSTİHALE KONUSUNUN ELE ALINMA MECBURİYETİ VE SEBEBİ:

Dünya üzerinde 6,5 milyar insan yaşamaktadır. Tabii gıdalar bu insanların belki de % 20'sine ancak yetebilmektedir. Buna göre geride kalan büyük orandaki nüfusu doyurabilmek için **sanayi üretimi gıdalara** mecburen yönelinmiştir. Sanayi tipi gıda üretimi karşımıza GDO'lu (genetiği değiştirilmiş organizmalar) ürünleri çıkarmıştır. Yani sıra 8 (sekiz) bin çeşit katkı maddesi ile karşı karşıya gelinmiştir. Baş döndürücü bu çeşitlilik karşısında hangisinin helal, hangisinin haram olduğunu tesbit işi hayli karışık bir hal almış bulunmaktadır. Bu karışıklığı çözmenin ilkelerini ve sonucunu tesbit edebilmek için Dinimizde işaret edilmiş olan **İSTİHALE** ve **İSTİHLÂK** terimlerini çok iyi anlamak ve bu iki terimdeki anlayışı yeni üretim gıda maddelerine uygulayarak sonucu tesbit etmek zarureti vardır. Bu iki terimi çok net olarak ortaya koymadan üretilmiş gıdaların hükmünü tesbit etmek mümkün değildir. Hangi gıdanın İslam'daki hükmünü araştırırsanız araştırın çözüm yolunuz mutlaka bu iki terime uğrayacaktır. Araştırdığınız gıda maddesinde biraz sonra takdim edeceğimiz şartlarıyla istihale gerçekleşmişse o madde necisken temize, haramken helale veya tersine dönüştüğü görülecektir. Yani istihale necis maddeyi temiz hale, haram maddeyi helal hale getirdiği gibi temiz maddeyi necise, helal maddeyi harama da çevirebilir. Mesela üzüm suyu temiz ve helaldir. Bu şıra şaraba dönüştüğünde necis ve haram hale gelir. Buradaki istihale olumsuz bir etki yapmış olmaktadır. Bu şarap sirkeye dönüştüğünde necis ve haram olan madde (şarap), temiz ve helal hale gelir. Burada ise istihale olumlu bir etki yapmış olmaktadır.

Bu kadar önemli ve meselemizi çözmede neredeyse mihenk taşı olan istihale öyleyse nedir, şartları nelerdir?

FIKİH KAYNAKLARINDA İSTİHALE ÖRNEKLERİ:

Kaynaklarımızda geçen ve haramı helal, necisi temiz yapan istihale örnekleri şunlardır:

Şarabın içine dökülecek **buğday** henüz şişmemiş durumda ise üç defa yıkamakla temiz hale gelir. Ancak her defasında kurutmak gerekir. Bunun sonucunda içkinin tad ve kokusu kalmamışsa buğday temiz sayılır.

Un, içki dökülerek hamur haline getirilse yıkamakla temizlenmiş olmaz. Ancak hamurun içine sirke dökülüp yeniden karıştırılır ve renk, koku ve tat olarak içkinin eseri kalmazsa hamur temizlenmiş olur.

Bir çorbaya içki dökülse, sonradan üzerine sirke ilave edilse, eğer çorba ekşilikte sirke gibi olursa temizlenmiş bulunur.

Domuz veya eşek, **tuz gölüne** düşmüş ve orada tuz haline gelmiş olsalar, Ebû Hanife ve İmam Muhammed'e göre temiz olurlar. Ebû Yusuf aksi görüştedir.

Yine misk ahusunun/ceylanının kanı **miske** dönse bunlar temizlenmiş olur. Pis bir **toprak altüst** edilmekle, pis bir zeytinyağı da **sabun** haline getirilmekle temiz hale gelir. **Gübre toprak** kesilse, **tezek** yanıp **kül** olsa temizlenmiş olur.

Kuzu veya oğlak eşek sütü, domuz sütü veya necis bir sıvı yada şarap içerse o kuzunun eti haram değildir. Çünkü o necis sıvı istihaleye uğrar ve yok olur (istihlak). (Ebu'l-Leys es-Semerkindi, Uyunu'l-Mesail, s.222, Beyrut, 1998; İbn Rüşd, el-Beyan ve't-Tahsil, 1/155, Beyrut 1988; el-Fetava'l-Hindiyiye, 5/339, Beyrut, 1991).

Fıkıh müdevvenatında istihaleyi gerçekleştiren amiller arasında şunlar sayılmaktadır:

Yakma: Necis olan bir şeyi **kül haline** gelinceye kadar yakmak suretiyle istihale sağlanmış olur. Mesela necis bir odun parçasının, tezeğin veya atıkların yakılması sonucunda oluşan kül temizdir.

Kendiliğinden dönüşüm: Şarabın sirkeye dönüşmesinde olduğu gibi. Sirke temizdir.

Başka bir maddenin içine düşerek o maddenin bir parçası haline gelmesi ve o maddeye dönüşmesi.

Taşlaşma: Kendiliğinden ölen hayvanın uzun bir zaman zarfında tabii tesirlerle taşlaşması (toprak haline gelmesi).

Mayalanma yoluyla üzüm (ve diğer bazı meyvelerin) sarhoşluk verici maddeye dönüşmesi

Kaynaklarımızda necisi temiz, haramı helal YAPMAYAN istihale örnekleri ise şunlardır:

Bir şıra veya şarap, içine herhangi bir **pislik düşüp** dağıldıktan sonra sirke yapılmakla temizlenmiş olmaz. Bunların içine **fare düşmesi** de aynıdır. Yine pis olan bir **süt**, **peynir** yapılmakla veya pis bir **buğday öğütülmekle** ya da unundan **ekmek** yapmakla, pis bir **susamdan** yağ çıkarılmakla temiz olmaz. Çünkü bunlarda hal değişikliği/istihale yoktur.

Aşağıdaki durumlar istihale hükmüne dâhil edilemez:

Ateşte kızartmak
Öğütmek ve parçalara ayırmak
Şeklini değiştirmek. Hamur yapmak gibi
Mekân değişikliği.

İSTİHALE’NİN MAHİYETİ:

Yukarıda takdim ettiğimiz kaynaklarımızdaki örneklerle bakarak istihalenin mahiyet ve şartlarını şöylece ortaya koyabiliriz:

İstihale genellikle kimyasal dönüşümdür. Ancak her kimyasal dönüşüm helal ve temiz kılıcı istihale değildir. Bir fiziksel değişim olan buharlaşma da kanaatimizce temiz ve helal kılıcı istihaledir.

Öncelikle **kimyasal dönüşüm** olan istihaleyi ele alalım:

Kimyasal dönüşüm olan istihale; bir molekülü elementlere veya kimyasal köklere ayırma işlemidir. Bu işlemden sonra ortaya çıkan yeni madde, vasıf olarak da öncekinden farklı olmalı ki kastedilen istihale gerçekleşsin. Buna göre maksud istihalenin gerçekleşmesi için iki şart vardır: **1.** (Mesela) Necis madde element veya kimyasal köklere ayrılmalı, **2.** Açığa çıkan maddeler öncekinden vasıf olarak tamamen farklı olmalıdır. Mesela pis bir yağ, sabuna dönüştürüldüğü zaman maksud kimyasal dönüşüme uğradığı gibi sabun vasıf itibarıyla da yağdan tamamen ayrı bir maddedir.

İstihalenin bu ilkesini **bir örnek** üzerinde anlatalım:

Mesela, H_2SO_4 (sülfürik) asidini ele alalım. Bunun şimdilik necis olduğunu düşünelim. Bu molekülü parçaladığımızda mesela 2 tane hidrojen atomu (elementi) ve SO_4 (sülfat) kökü ortaya çıkar. (Kimyasal kök bir element olmayıp farklı atomlardan meydana gelmiş atomlar grubudur ki element gibi tepkimeye girer ve yeni maddelerin oluşumunu gerçekleştirir). Şimdilik necis olarak düşündüğümüz sülfürik asitten bu parçalanmadan/istihaleden sonra açığa çıkan H ve SO_4 parçaları temizdir. Artık bu parçalardan üretilecek olan yeni maddelerin hepsi temiz olur. Mesela O eklenerek H'den su elde edilse veya Na eklenerek SO_4 'den Na_2SO_4 (sodyum sülfat) elde edilse bu maddeler temiz olur. Bu kökten mesela başka bir madde olan cam elde etsek cam temizdir ve onun üzerinde namaz sahih olduğu gibi bu camdan yapılma ayna cebimizde iken onunla namaz sahih olur.

Başka bir örnek verelim: Yine bir asit çeşidi olan HCl (klorik asit)i ele alalım. Bunu da şimdilik necis kabul edelim. Bu maddeyi parçaladığımızda H ve Cl elementleri açığa çıkar. Bu atomlar/elementler temiz hale gelir. Bu elementlerden yeni yeni molekül/maddeler elde edilse hepsi temiz olur. Mesela H'den yine su elde etsek veya Cl'den NaCl (sodyum klor/sofra tuzu) elde etsek bu maddeler helal ve temiz olur.

Buradaki istihale olayı necisi temiz ve haramı helal kılan istihale örneğidir. Çünkü tepkime ve parçalanma neticesinde hem yeni maddeler ortaya çıkmış hem de bu yeni maddeler vasıf olarak öncekinden farklıdır.

Kimyasal dönüşümün, başka bir deyişle maksud istihalenin en canlıları toprak tarafından gerçekleştirilmektedir. Toprağa düşen veya gömülen organik madde necis bile olsa toprak tarafından parçalara ayrılarak sonuçta yeni yeni gıda maddelerine dönüşür ki bunların hepsi helal ve temizdir. **Toprak özet olarak organik maddeyi inorganik maddeye çevirir.** İşte bu olay, bizim istihale dediğimiz olaydır. Daha sonra toprakta mineralizasyon olayları başlar. Mineralizasyona geçilmeden bile maksud istihale gerçekleşmiş olur. Mesela toprağa düşen domuz parçalara ayrılır, derken bitkiler o parçaları kullanır, yeni yeni gıda maddeleri olarak bize takdim eder. Aslı necis olan domuz, toprakta gerçekleşen işlemlerle temiz ve helal hale gelmiş/getirilmiş olur.

Haramı helal ve necisi temiz hale getiren olumlu maksud istihalenin kimyasal dönüşüm kısmı ile ilgili izahı yeterli buluyoruz.

Fiziksel değişim suretiyle istihaleye gelince:

Fiziksel değişim olan **buharlaşmayı** helal ve temiz kılan istihale olarak görüyoruz. Çünkü abdest bozucu olan yel (gaz) aslında temiz olduğu halde çıkış yerine itibarla abdesti bozar. Aynı evsafıta olan geçirti yine çıkış yerine itibarla abdesti bozmaz. Yelin kendisi temizdir, üzerimizde olması takdirinde onunla namaz sahih olur. Katı necasetin buharı olan yel necis olmadığına göre şöyle bir kaide çıkarabiliriz: **Bir şeyin buharı (gazı) kendisi hükmünde değildir.** Onun içindir ki yemek orucu bozduğu halde buharı orucu bozmaz. Aynen bunun gibi idrar namaza mani olduğu halde idrarın buharı ile ıslanmış elbise ile namaz olur. Buradaki esasa göre düşündüğümüzde buharlaşmanın, helal ve temiz kılıcı istihale olabileceği kanaatını taşıyoruz. Buna göre necis bir sıvı buharlaştırılsa ve sonra damıtılsa damıtık olan o sıvı temiz ve helal olur.

Buharlaşmanın temiz kılıcı olduğunu bizzat görmek için ekibimizden Prof. Dr. Ahmet GÜLCE isteğimiz üzerine idrarı laboratuvarında kaynatıp damıttı. Damıtık

olan sıvı çok berrak bir su olarak karşımıza çıktı. Bu sıvının ağzı açık bırakılırsa veya kaynatma esnasında biraz ozon karıştırılırsa kokusu tamamen ortadan kalkmaktadır.

SONUÇ:

İstihale olayı, haramı ve necis olanı helal ve temiz kılar. Ancak her istihale bu sonucu vermez. Bu sonucu veren istihale çoğunlukla kimyasal olmakla birlikte buharlaşma gibi bazı fiziksel dönüşümlerdir. Her kimyasal dönüşüm maksud istihale olmayabilir. Haramı ve necisi helal ve temiz kılan istihale, molekülü elementlere/atomlara veya kimyasal köklere ayırma işlemidir. Bu işlem neticesinde açığa çıkan elementler ve kökler maksud istihaleye uğramış olup aslı necis ise bunlar temiz hale gelir. Bu dönüşümün yeterli (istihale) olması için meydana gelen yeni ürünün vasıf itibarıyla da hammaddeden farklı olması şarttır. Vasıf itibarıyla farklı olmadıkça oluşan kimyasal dönüşüm maksud istihale olmaz. Fiziksel bir olay olan buharlaşma da kanaatimizce helal ve temiz kılıcı istihaledir. Toprak kendisine düşen organik maddeleri, inorganik maddeye çevirdiği için istihale gerçekleşir. Buradan bitkilere geçen parçacıklar helal ve temizdir.

Fıkıh kaynaklarımızdaki helal kılıcı istihale örneklerinin, laboratuvar incelemeleri sonucunda zamanımız verilerine aynen uyduğunu görmüş bulunmaktayız.

Burada domuz konusuna özel bir yer ayırmamız gerekir. Helal alternatif madde varken istihale geçirmiş (kimyasal değişikliğe uğramış) bile olsa domuz mamulü maddeye izin verilmemelidir. Domuz yasağı, etiyle sınırlı değildir. Sadece Kur'an-ı Kerim'deki ilgili âyetler değil Hz. Peygamber'in de sünneti belirleyicidir. Allah Rasûlü domuz, murdar hayvan ve şarabın yasaklandığını bildirdiğinde bazı sahabiler: Yâ Rasûlallah ölü hayvanların yağıyla gemiler yağlanır, onlar kandillerde kullanılır. Biz de bu amaçla yağını kullanamaz mıyız, dediğinde Efendimiz a.s. buna izin vermemiş ve "Allah yahudilere lanet etsin. Allah onlara iç yağını yasakladı, onlar eritip sattılar ve parasını yediler" buyurmuştur (Buhârî, Büyû, 112; Müslim, Müsâkât, 71...). Aynı durum domuz için de geçerlidir. Bu hayvan aynî olarak da necistir. Dolayısıyla her şeyiyle haramdır. Helallik sadece zaruret halinde ve zaruret ölçüsünde olabilir.

Ayrıca şunu da belirtelim ki domuz gıda konusunda alternatifi olmayan hayvan değildir. Bu çerçevede oluşan, gelişen bir sektör de vardır. Hem müslümanlardan hem batılılardan buna yönelik bir takım tedbirler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bunu desteklemek, bu konuda çaba sarf etmek ve bu yöndeki alternatiflerin oluşturulmasını sağlamak da bizim görevimizdir. Domuz, biz Muhammed

ümmetinin imtihanıdır ve işin **taabbüdilik** yönü vardır. İmtihan konusunda Hz. Sâlih'in a.s. kavminin deve ile yahudilerin cumartesi yasağı ve iç yağı ile imtihanı ne ise bizim de imtihanımız domuz ile dir.

Prof. Dr. Hakan YARDIMCI (Oturum Başkanı):

Evet, Sayın hocama çok teşekkür ediyorum. Çok değişik bir yaklaşımla gerçekten bizi aydınlattı. Şimdi, oturumumuzun başlığı genetiği değiştirilmiş gıdalar. Bu konuda da öğleden öncede bayağı bir atıfta bulunuldu. Şimdi hazır konunun ilgilileri buradayken, hocalar burada, işte mevzuatı uygulayan kişi olarak buradayken sormak istediğiniz sorular olabilir. Evet, yaklaşık on dakika kadar soru cevaba girmek istiyorum. Şöyle sıradan önden, bir kendinizi tanıtarak lütfen soruyu sorarsanız.